

ПРИЗВИЩА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ З ПАТРОНІМНИМИ ФОРМАНТАМИ -енк-о, -евич/-ович, -ич

Стаття присвячена дослідженню українських прізвищ Центральної Хмельниччини, оформлених патронімними формантами. Здійснено семантичний аналіз досліджуваних прізвищ. З'ясовано структурні особливості твірних основ антропонімів зазначеного регіону. Представлено кількісний аналіз цих прізвищ.

Ключові слова: антропонім, апелятив, прізвище, суфікс.

Фандуль О.М. Фамилии Центральной Хмельниччины с патронимическими суффиксами -енк-о, -евич/-ович, -ич. *Статья посвящена исследованию украинских фамилий Центральной Хмельниччины, оформленных патронимическими суффиксами. Сделан семантический анализ исследуемых фамилий. Определены структурные особенности производящих основ антропонимов указанного региона. Осуществлен количественный анализ данных фамилий.*

Ключевые слова: антропоним, апеллятив, фамилия, суффикс.

Fandul O.M. Surnames of Central Khmelnytchyna formed from patronymic suffixes -enko, -evich/-ovich, -ich. *This article is devoted to the investigation of Ukrainian surnames of Central Khmelnytchyna formed with patronymic suffixes. Semantic analysis of the studied families is presented. Structural features of anthroponyms' making basis of this region are found. The quantitative analysis of the surnames is carried out.*

Keywords: anthroponym, appellative, surname, suffix.

Прізвище становить собою індивідуальну назву особи, успадковану нею від предків, для одного з яких вона [назва] була вираженням певної характеристичної ознаки [7: 8]. Вивчення прізвищ було й залишається актуальним у лінгвістиці, тому що вони містять у собі інформацію про відповідну епоху, формують культурний портрет нації.

Проблеми дериваційної структури антропонімів розроблялися в працях багатьох вітчизняних (Л.О. Кравченко, Л.Т. Масенко, С.М. Пахомова, Ю.К. Редько, О.Б. Ткаченко, П.П. Чучка та ін.) і зарубіжних (М.В. Бірила, В.А. Никонов, А.В. Суперанська тощо) антропонімістів.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою дослідити прізвища Центральної Хмельниччини, оформлені патронімними формантами **-енк-о, -евич /-ович, -ич**; оскільки такі структури ще не були предметом спеціального ономастичного вивчення.

Предметом дослідження є прізвища, поширені на вказаній території. Безпосередньо увага звертатиметься на структурні особливості твірних основ антропонімів, оформлених патронімними формантами, і на семантичний аналіз досліджуваних прізвищ.

Тенденції у використанні патронімних суфіксів фіксує сучасна прізвищева система у складі утворень на **-енк-о, -евич /-ович, -ич**, які розглядатимуться в порядку спадання щодо частотності їх використання.

Аналіз словотвірної структури прізвищ Центральної Хмельниччини виявив, що одними із продуктивних прізвищевих патронічних формантів є суфікси **-евич** / **-ович**.

С.М. Пахомова стверджує, що поява формантів **-евич** / **-ович** зумовлена тенденцією до нанизування суфіксів для збереження батьківської назви іншими поколіннями [5: 188]. Генетично суфікси **-ович**, **-евич** (**-евич** як різновид суфікса **-евич**) в особових назвах виникли способом злиття близьких за своєю функцією суфіксів **-ов**, **-ев** + **ич** і протягом свого функціонування служать активним словотвірним засобом вираження родинної належності сина до батька [2: 73]. Як відзначає Ю.К. Редько, прізвища із суфіксом **-ович** / **-евич** властиві всім слов'янським народам, проте найпродуктивніше вони живаються в південних слов'ян [6: 121].

На думку Л.Т. Масенко, спосіб іменування осіб назвами, утвореними від імені батька за допомогою суфіксів **-ич**, **-ович** / **-евич**, уже в період Київської Русі мав виразний становий характер. Ним мали право користувалися лише представники соціальної верхівки суспільства. Привілеєм уважалися найменування по батькові на **-ич**, **-ович**, **-евич** і в XIV–XVIII ст. [4: 15].

Як форма ввічливості і пошани до заслужених людей назви по батькові на **-ович**, **-евич** були широкоживаними і серед нижчих соціальних верств населення, зауважує М.Л. Худаш [10: 133].

На досліджуваній території ми виокремили 120 антропонімів з формантами **-евич** / **-ович** і вважаємо, що прізвища цієї моделі є типовими для Центральної Хмельниччини, а їх твірними основами виступали:

а) інішомовні й християнські чоловічі імена різних структурних моделей: Абрамович, Андрусевич, Давидович, Захаркевич, Іваськевич, Калинович, Леонівич, Максимович, Панкевич, Пашкевич, Федорович, Янович;

б) церковно-християнські жіночі імена: Маринович, Параскевич;

в) давньослов'янські відкомпонитні й відапелятивні імена і прізвиська: Близнюкевич, Богданович, Букевич, Воронович, Гладкевич, Дідушкевич, Дудкевич, Кротевич, Лисевич, Осович, Пасинкевич, Рутович, Штанькевич;

г) апелятивні означення особи: Войтович, Козакевич, Кушнірович, Литвинович, Мазуркевич, Полякевич, Попович, Рабинович.

Більшість прізвищ на **-евич** / **-ович** – моносуфіксальні структури. У полісуфіксальних структурах із формантом **-евич** / **-ович** другого ступеня переважно виступають суфікси: **-к(о)** (*Захаркевич, Мазуркевич*), **-ик** (*Андрикевич*), **-ус** (*Андрусевич*); до прізвищ із формантом **-евич** / **-ович** третього ступеня характерне додавання преформантів **-аш** (*Симашкевич*), **-уш** (*Дідушкевич*), **-с** (*Іваськевич*).

Високий ступінь активності у творенні прізвищ досліджуваного регіону виявив суфікс **-енк-о**, який Ю.К. Редько назвав одним із найпродуктивніших і найбільш характеристичним формантом українських прізвищ. Дослідник також зазначає, що прізвища, утворені за його допомогою, становлять 10,57 % прізвищ від усіх, що виникли внаслідок суфіксації [7: 121]. Патронімічні назви з формантом **-енк-о** мали первісно демінутивне значення [4: 24].

Учені висловлюють різні міркування щодо походження суфікса **-енк(о)**. На думку В.І. Сімовича, іменники на **-енк(о)** виникли з форми середнього роду здрібнелих прикметників на **-еньк-ий (енькъ> еньк-о> енко)** [8: 73]. О. Б. Ткаченко вважає, що український суфікс **-енк-о**, рос. **-енк-а**, білор. **-енак**, болг. **-енац**, ст.-сл. **-енець** та інші становлять собою форманти, утворені приєднанням суфікса **-(ъ)ко** до іменникових основ на **-ен** [9: 47], а розвиток відповідних прізвищ відносить до XIV–XV ст. [9: 51]. М.Л. Худаш стверджує, що суфікс **-енок** українській мові не властивий і його генезу в українській антропонімії треба ще дослідити: з'ясувати, чи він у давнину мав автохтонне українське поширення, чи, може, в українській антропонімії поширився із сусідньої антропонімії [11: 47].

Важливо зазначити, що особові назви із суфіксом **-енк(о)** вперше фіксують латино-польські писемні пам'ятки із західноукраїнської території в першій половині XV ст. [10: 122].

Серед сучасних найменувань Центральної Хмельниччини виявлено 103 прізвища на **-енк(о)**, твірними основами яких виступають:

а) церковно-християнські чоловічі імена різних структурних моделей: Авраменко, Герасименко, Денисенко, Захарченко, Кириченко, Лаврусенко, Марченко, Огієнко, Остапенко, Панасенко, Сидоренко, Терещенко, Федоренко;

б) церковно-християнські жіночі імена різних структурних моделей: Вальченко, Гальченко, Гапченко, Марунченко, Наталенко;

в) давньослов'янські відкомпозитні й відапелятивні імена і прізвиська: Бугаєнко, Вдовиченко, Головенко, Дворовенко, Кудленко, Кучеренко, Лисенко, Любченко < Люб[омир]ь, або [Бого]любь, або жіночого імені Любов, Русенко, Сліпенко, Титаренко, Усенко, Хатенко, Хмизенко, Цибенко, Яловенко;

г) апелятивні означення особи: Гончаренко, Димаренко, Колісниченко, Мазуренко, Москаленко, Осауленко, Пастушенко, Шлюсаренко, Титаренко.

Аналіз досліджуваних особових назв на **-енк(о)** дозволив виявити, що більшість із них — це моносуфіксальні структури. У полісуфіксальних структурах преформантами суфікса **-енк-о** найчастіше виступають: **-ч, -ш, -ус: Кириченко, Лаврусенко, Никишенко.**

Ю. К. Редько вважає: якщо прізвища на **-енк-о** зустрічаються серед інших слов'янських народів, то переважно як прізвища українського походження, і доводить, що такі моделі прізвищ поширені в усіх областях України, але найбільше їх у східній частині України [7: 195].

На території Центральної Хмельниччини зафіксовано і незначну кількість прізвищ на **-ич**. Цей спільнослов'янський суфікс походить із **-*itji** [3: 41]. Формування патронічного форманта **-ичь** сягає ще балто-слов'янської мовної єдності чи, навіть, праіндоевропейської доби [3: 39]. У східних і західних слов'ян суфікс **-ич** відомий переважно як патронічний формант, водночас у південнослов'янських, зокрема сербській та хорватській мовах, він є полісемантичним: крім патронічного, йому притаманне також демінутивне значення [1: 62].

Формант **-ич** у досліджуваних прізвищах поєднується з основами:

а) іношовних й християнських чоловічих імен різних структурних моделей: Карпич, Кузьмич, Панич, Петрич, Савич, Сурич, Єремич, Яремич;

- б) іношомовних жіночих імен різної структури: Євич, Магдич;
в) давньослов'янських відкомпозитних й відапелятивних імен і прізвиць:
Бабич, Майданич, Правдич;
г) апелятивних означень особи: Зварич, Ткалич.*

Прізвищева система досліджуваного регіону фіксує, що суфікс **-ич** виступає лише в моносуфіксальних структурах; приєднується до основ на **-а** (*Бабич, Савич*), **-о** (*Карпич, Петрич*) і на приголосний (*Майданич, Сурич*).

Таким чином, здійснений аналіз прізвищ Центральної Хмельниччини із суфіксами **-енк-о**, **-евич/ -ович**, **-ич** дозволив виявити більшу продуктивність патронімних формантів **-евич/ -ович**, **-енк-о** і значно меншу продуктивність суфікса **-ич**; розгалужену лексико-семантичну структуру твірних основ: прізвища досліджуваних моделей переважно творилися від власних імен людей, від імен та прізвицьк відапелятивного походження та від назв осіб за професією та видом діяльності.

Перспективою подальших досліджень є аналіз прізвищ Центральної Хмельниччини з поліфункціональними формантами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Железняк И.М. Очерк сербохорватского антропонимического словообразования (суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII – XV в.) / И.М. Железняк. – К. : Наукова думка, 1969. – 130 с. 2. Кравченко Л.О. Прізвища Лубенщини / Л.О. Кравченко. – К. : Факт, 2004. – 197 с. 3. Купчинський О.А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. Географічні назви на -ичі / О.А. Купчинський. – К., 1981. – 280 с. 4. Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища / Л.Т. Масенко. – К. : Знання, 1990. – 48 с. 5. Пахомова С.М. Доля українських патронімів на -ич / С.М. Пахомова // Актуальні питання антропоніміки / відп. ред. І.В. Єфименко. – К. : Академперіодика, 2005. – С. 174–186. 6. Редько Ю.К. Основні словотворчі типи сучасних українських прізвищ у порівнянні з іншими слов'янськими / Ю.К. Редько // Філологічний збірник. – К., 1958. – С. 112–129. 7. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища / Ю.К. Редько. – К., 1966. – 214 с. 8. Сімович В. Як налагодити нашу прізвища на -енко / В. Сімович // Onomastica. Мовознавчі статті (антропонімія). – Вінніпег, 1967. – № 4. 9. Ткаченко О.Б. Українські прізвища з суфіксом -енко та споріднені утворення (питання походження) / О.Б. Ткаченко // Слов'янське мовознавство. – К., 1958. – С. 38–53. 10. Худаш М.Л. З історії української антропонімії / М.Л. Худаш. – К., 1977. – 236 с. 11. Худаш М. До питання генези українського антропонімного форманта -енко / М. Худаш, І. Фаріон // Слов'янська ономастика / відп. ред. С.М. Медвідь. – Ужгород, 1998. – С. 212–219.